

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Bilecik Osman Gazi Camii'nin Planları ve Yanında İnşası İstenen Medresenin Projeleri

Plans of Bilecik Osman Gazi Mosque and Projects of the Madrasah to be Built Adjacent to it in Ottoman Archive Documents

Ramazan UYKUR¹

Öz

Bu makalede, Hüdâvendigâr Vilâyeti Valisi adına M 13 Eylül 1899 (H. Cumâde'l-ülâ 1317/ R. 1 Eylül 1315) tarihinde yazılan tahrirat ile Bilecik'te Osman Gazi Camii'nin yanında bir medrese inşası hususlarına dair arşiv belgeleri incelenmiştir.

Arşivdeki evraklarda yeni medresenin yeri ve konumu için hazırlanan belgelerle birlikte Osman Gazi Camii'ne ait detaylı bilgilere de ulaşılmıştır. Cami avlusunun yanında medrese için uygun bir mahal seçilerek *Keşifnâme* tanzim edilmiş ve içinde Osman Gazi Camii'nin harimi ve avlu planları ile avluda bulunan medrese odalarının çizimleri yer almıştır. Cami avlusunun yanında da yapılacak yeni medresenin giriş cephesi ile planının projeleri bulunmaktadır. Ayrıca belgelerde medresenin inşaatına dair malzeme bilgileri, maliyet hesapları, devrinin inşa teknolojisi, mimari terimler, ölçüm ve ağırlık birimleri hakkında kayıtlara rastlanmıştır. Günümüze camiden geriye duvarların bir bölümü ile minaresi gelebilmiştir. Eskişehir Müze Müdürlüğüne kalıntılarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarının sonuçları belgelerle karşılaştırılmış ve tespitlerin arşiv planlarıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Çalışmanın Osmanlı dönemi mimarlık tarihi bakımından önemli bir konunun aydınlanmasına katkı sağlayacağı ve sonraki çalışmalara temel teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, Osman Gazi Camii, Osmanlı mimarisi, Plan-kesit

Abstract

In this article, archival documents about the madrasah to be built next to the Osman Gazi Mosque in Bilecik are analyzed. A tahrirat was written on September 13, 1899, A.D. (H. Jumada'l-ulâ 1317, R. September 1, 1315) on behalf of the Governor of the Hüdâvendigâr Vilâyeti.

In the documents in the archive, along with the documents prepared for the location and location of the new madrasah, detailed information about the Osman Gazi Mosque was also found. A suitable place for the madrasah was chosen next to the courtyard of the mosque and the *Keşifnâme* was prepared. In the *Keşifnâme*, there are drawings of the harim and courtyard plans of Osman Gazi Mosque and the madrasah rooms in the courtyard. There are projects for the entrance façade and a plan for the new madrasah to be built next to the mosque courtyard. In addition, the documents contain material information on the construction of the madrasah, cost calculations, construction technology of the period, architectural terms, measurement and weight units. Today, some of the walls and the minaret of the mosque have survived. Excavations were carried out in the ruins by the Eskişehir Museum Directorate, the results have been compared with the documents by us and the findings were found to be consistent with the archive plans. The study will contribute to the enlightenment of an important issue in the history of Ottoman architecture and it will be the basis for further studies.

Keywords: Bilecik, Osman Gazi Mosque, Ottoman architecture, Plan-section

* **Sorumlu Yazar:** Ramazan Uykur (Doç. Dr.) Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Manisa, Türkiye. E-posta: reuykur@gmail.com ORCID: 0000-0001-5621-3687

Atf: Uykur, Ramazan. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Bilecik Osman Gazi Camii'nin Planları ve Yanında İnşası İstenen Medresenin Projeleri." *Art-Sanat*, 21(2024): 721–744. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1289467>

Extended Summary

Osman Gazi (1258-1324) is the founder Ottoman Principality and Dynasty. Most Ottoman chronicles associate the foundation date of the state with 1299/1300 which is the conquest date of Karacahisar. It is stated Bafeus (Koyunhisar) Battle (1302) won by Osman Gazi against the Byzantines has a significant role in his appearance on the stage of history. Thanks to locations taken after such a battle, the path to İznik and Bursa was opened to Osman Bey. When Osman Gazi died, he was ruling the lands between Eskişehir and Bursa and blockading İznik and Bursa.

A tahrirat was written to *Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi of Mektûbî Kalemi of Hüdavendigâr Vilayeti*. The subject of the correspondence is related to the construction of a madrasah adjacent to the Gazi Mosque in Bilecik.

As a result of the research, *Keşfi Evvel Defteri* of the madrasah and a map of the location have been prepared. According to the inquiry carried out, it was required to purchase a dwelling that cost three thousand kuruş (penny) and then in order to expand the location. It was calculated that the total cost of the construction would be twenty-nine thousand three hundred and eighteen kuruş when the cost of the dwelling was taken into consideration.

In the *Keşif Defteri*, there is a sketch of the eastern entrance facade of the madrasah with image drawing and inscription of *mürtesem-i amûdî* (facade) on it. By providing measurements on the drawing, facade, door and window heights were written next to related parts with a red pen. In the *mürtesem-i amûdî* sketch of the facade, the height of the facade was drawn beginning from the ground line up to the basement level and from the basement to the eaves. In the centre of the facade, there is a handrail stair leading to the entrance door and it has a symmetric design.

We understand that the drawing provided together with the *resm-i musattah* (plan-section) record of the building is the plan sketch of the madrasah. In the drawing, wall lengths, window and gate openings were written with a red pen and the drawing were designed in this manner. According to the drawing, the madrasah is composed of a rectangular and closed inner courtyard positioned in an east-west direction in the centre and rooms lining around the courtyard.

Among the sketches, there is a plan on which it is written the Osman Gazi Mosque. The *harim* section of the mosque has a rectangular plan in a North-south direction, and there is a courtyard in the east-west direction to the west of the sanctuary. In the northern section of the courtyard, there is a square-base minaret adjacent to the main wall of the mosque and a madrasah adjacent to the wall of such minaret. The madrasah is composed of cells constructed side by side with a rectangular plan. With two steps taken upward from the courtyard, it is passed through *gezinti*, *vakithâne* and

abdesthâne units.

The new madrasah to be constructed has been designed to include the dwelling to be purchased, the western section of the Mosque's courtyard and the *abdesthâne* of the existing madrasah.

Ayverdi states that there is no building in Bilecik, which dates back to the period of Sultan Osman Gazi, and the Osman Gazi Mosque in Bilecik dates back to the Sultan Orhan foundation. The Mosque was burnt completely during the fire set by the Greeks invading the region during the War of Independence, together with the old Bilecik town; only its minaret and ruins of the walls have survived to this day.

On November 3-22, 2008, cleaning and excavation works were carried out around the building by Erdal Mean under the supervision of the Museum directorate. With the findings unearthed during such excavation, data validating the plans in the archive have been obtained. E. Mean excavated by separating the area as A and B sections. Especially the clean-cut block stones unearthed in the excavation of Section A and pipes with length of 9 m and extending towards the centre of Section A have revealed that such section is the rectangular planned courtyard.

During the excavation, rubble foundation ruins and early-period slate grounds were found between the minaret and the northern wall of the courtyard. The minaret of mosque survived intact today and has square bases, a cylinder body and a single balcony. To the South of the minaret, a six-line repair inscription dated 1848 in Gregorian (1265 in the Islamic Calendar) was found, which indicates the period of Sultan Abdulmecid. As a result of findings unearthed during the excavation works in B Section, it has been understood that such section belongs to the square planned mosque.

The documents have revealed a significant discovery in terms of the architectural history of the Ottoman period; because we do not have any information about the original states of the buildings which were destroyed during the fire, except for the minaret. Our knowledge, apart from the documents obtained in the archive, consists of this for now. The mosque was certainly repaired several times during history, but I think that its original state is the same as the plans I have published due to the sloping and narrow conditions of its land. It has been foreseen that such walls would be removed as a plan for a new madrasah would comprise the courtyard and a part of the existing madrasah. During the excavations, ruins belonging to the courtyard and madrasah walls were found. Accordingly, it is understood that despite the efforts and works made for the construction of the new madrasah, it could not be applied and remained in the Project stage. I am publishing this exciting discovery for the first time, and I feel very happy to introduce it to the scientific world to provide a basis for future studies.

Giriş

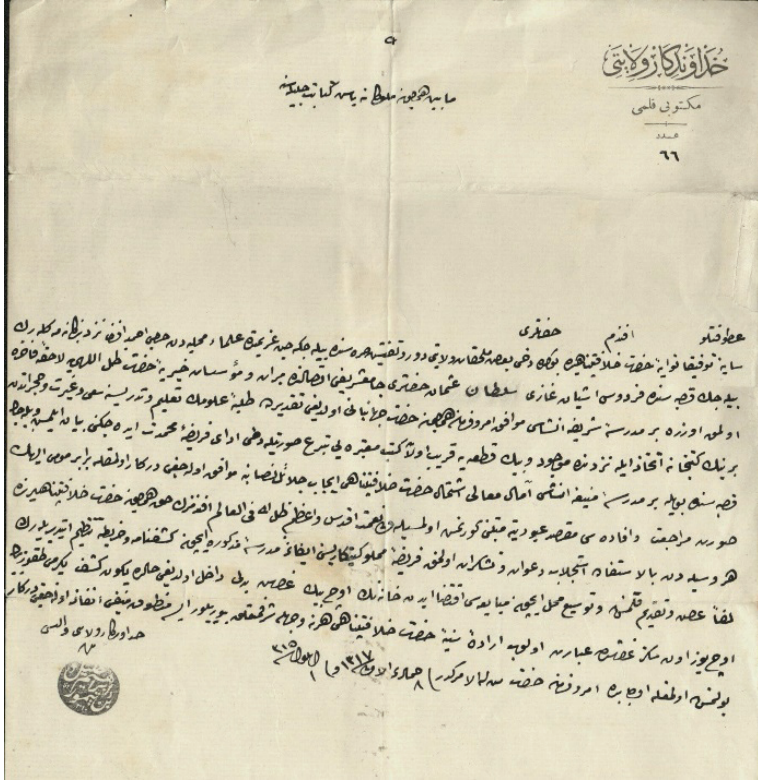
Osmanlı kroniklerinin büyük bir kısmı, devletin kuruluş tarihini Karaca Hisar'ın fetih tarihi olan 1299/1300 ile özdeşleştirmektedir¹. Osmanlı Beyliği ve hanedanının kurucusu Osman Gazi'nin tarih sahnesinde yerini almasında Bizans'a karşı kazandığı Bafeus (Koyunhisarı) savaşının (1302) önemli rolü olduğu ifade edilmektedir. Bu savaş sonrası ele geçirilen mevkiiler sayesinde İznik ve Bursa yolu Osman Bey'e açılmıştır². Osman Gazi öldüğü zaman beyliği, Eskişehir ile Bursa arasındaki topraklarda hüküm sürmekte, İznik ve Bursa'yı ise abluka altında tutmaktaydı. Devrinde oldukça az vakıf kurulmakla birlikte Bilecik'te "Vakf-ı Osman Han'dan" Ede Şeyh Zaviyesi Vakfı'na Kozca Köyü Mezrası vakfedilmiştir³.

N. Sakaoğlu'nun neşrettiği Bostanzâde Yahya Efendi'nin *Târih-i Sâf Tuhfetü'l-Ahbâb* eseri Osman Gazi'yi adaletli, dinine tutkun, yürekli, yiğit, halk sever şeklinde sıfatlandırmıştır. Eserde onun hakkında "Hile ve aldatmacadan tamamen arınmış olup hayatında devlet kasasından bir şey almamıştır. Kendi koyunlarından elde ettiği ürünlerle geçinirdi. Hâlen, Bursa dolaylarındaki Beylik sürüleri padişahımıza atasından miras yoluyla ulaşmış helal mallardır. Hem yumuşak huylu, hem gerçek bilgindi. Yiğitliği ve yumuşaklığı yazıyla anlatılamaz. Ömründe bir kerecik öfkelenmediğinin görülmediği söylenir⁴" ifadeleri de yer almaktadır.

1. Mahallin İncelenmesi: Keşifname ve Harita Tanzimi

Hüdâvendigâr Vilâyeti, Mektûbî Kaleminin, Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesine bir tahrirat yazılmıştır. Tahrirat, Hüdâvendigâr Vilâyeti Valisi İbrahim Halil bin Timur [mühür içinde] adına M 13 Eylül 1899 (H 8 Cumâde'l-ülâ 1317 ve R 1 Eylül sene [1]315) tarihinde Hicri ve Rumi olmak üzere çift tarihli yazılmıştır⁵ (G. 1).

- 1 Üçler Bulduk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında" *Bilecik Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu* (Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2009), 90.
- 2 Mehmet Öz, "Kuruluşun Aşamaları: Kaynaklar ve Literatüre Eleştirel Bir Bakış" *Bilecik Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu* (Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2009), 64.
- 3 Raif Kaplanoğlu, Niyazi Topçu ve Hüseyin Delil, *1455 Tarihli Kırmastî Tahrir Defteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları* (İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014), 207.
- 4 Bostanzâde Yahya Efendi. *Tarih-i Sâf Tuhfetü'l-Ahbâb (Duru Tarih)*, çev. Necdet Sakaoğlu (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016), 25.
- 5 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-1-1, 2, 08.05.1317 (13 Eylül 1899).

G. 1: Hüdâvendigâr Vilâyeti, Mektûbî Kalemî'nin Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkîtâbet-i Celîlesi'ne yazdığı tahrirat. (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-1-1, 2, 08.05.1317 (13 Eylül 1899)

Hüdâvendigâr Vilâyeti tahriratında Bilecik'te ulemeden Hacı Ahmed Efendi, Sultan Osman Gazi Camii'nin bitişiğine (*ittisâlinde*) bir medrese inşası ve odalarından birinin kütüphane olarak kabulü hâlinde -*emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i cihân-bânî bulunduğ*u *takdirde*- medrese öğrencilerinin eğitimi için, nezdinde mevcut bine yakın muteber kitabı teberru edeceğini beyan etmiştir.

Neticede, Bilecik kasabasında bir medrese inşası emeliyle müracaat eden kimsenin niyetinin hâlis olduğu anlaşılmalı ve medrese için *Keşifnâme* ve harita tanzim edilerek takdim kılınmıştır. Yapılan tahkikata göre, alanın genişletilmesi için bedeli üç bin kuruş⁶ eden bir hanenin satın alınması gerekmektedir. Satın alınacak hanenin bedeli de dâhil edildiğinde inşaatın toplam bedeli yirmi dokuz bin üç yüz on sekiz kuruş olacağı hesaplanmıştır. *Îrâde-i seniyye âdet olduğu üzere* “*ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l emrindir*” hitabıyla bitirilerek konu üst makama havale edilmiştir.

6 Belgede *guruş* geçmektedir.

2. Keşf-i Evvel Defteri: Yeni İnşa Olunacak Medrese

Osmanlı Arşivinde Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi dâhilinde Ertuğrul Sancağı'nın merkezi olan Nefs-i Bilecik kasabasında Osman Gazi Camii'nin bitişğinde yeni inşa olunacak medresenin M 26 Ağustos 1899 (R 14 Ağustos [1]315) tarihinde Ertuğrul Sancağı Nâfia Mühendisinin mührüyle tasdiklenmiş *Keşf-i Evvel Defterine* rastlanmıştır⁷. Belgenin başlığı "*Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi dâhilinde Ertuğrul Sancağının merkezi olan Nefs-i Bilecik kasabasında Osman Gâzî Cami-i Şerîfi ittisâlinde müceddeden inşâ olunacak medresenin keşf-i evvel defteridir*" şeklindedir. (G. 2).

The image shows two pages of a handwritten document. The left page has a header with the number '2' and a title in Ottoman Turkish. Below the title, there are several tables with columns for 'Mevzuat' (Subjects), 'Mikdar' (Quantity), 'Miktar' (Quantity), and 'Miktar' (Quantity). The tables are organized into sections, with some sections starting with 'Mevzuat' and others with 'Miktar'. The document is dated 14 Ağustos 1899 (14 August 1899) and is signed by the Nâfia Mühendisi (Nâfia Engineer). The right page continues the tables and contains additional text and a signature.

G. 2: Osman Gazi Camii'nin yanında yeni inşa olunacak medresenin *Keşf-i Evvel Defteri*. (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-2-1, 2, R.14.08.1315 (26 Ağustos 1899)

Defterde, zikredilen binanın inşaatına başlayabilmek için öncelikle temel hafriyatı hakkında bilgiler verilmiştir. Medrese avlusu zemininde üst kotta kazılacak toprağın düşük kottaki mahallerin doldurulmasında kullanılacağı belirtilerek bu işlemin temel hafriyatı hesaplanmıştır. Defter kayıtlarında bina hafriyatının duvarlarının çevre uzunluğu *devren*, duvar genişliği *arzan*, duvar derinliği *umkan* ve alandan çıkacak toprağın toplam hacmi *tek'iben* [günümüzdeki değeri m³] ve uzunlukların toplam ölçüleri *terbî'an* [günümüzdeki değeri m²] terimleriyle; uzunluklar metro⁸ ve san-

7 (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-2-1, 2, 08.05.1317 (13 Eylül 1899).

8 Belgede metro olarak yazılmıştır. Kelime önce İtalyancadan Türkçeye geçmiş, daha sonra Fr. *metre* şekli

timetro [bugün metre ve santimetre] ölçü birimleriyle verilmiştir⁹. Beden duvarları uzunluğu 34,80, genişliği 0,60, derinliği 1,50 m ve toplam toprak hacmi 31,320 m³ hesaplanmıştır. Alt kattaki beden duvarları uzunluğu 39,60, genişliği 0,60, derinliği 3 m ve toplam toprak yükü 71,280 m³ hacminindedir. Bölme duvarları ise uzunluğu 28,00, genişliği 0,50, derinliği 1,50 m; toplam toprak hacmi ise 21,000 m³tür. Binanın üst tarafındaki sokağın destek duvarı uzunluğu 12,25, genişliği 1, derinliği 2 m, toprak hacmi 24,500 m³ ve alanın tamamından çıkacak toprak hacmi ise 148,100 m³tür. 1 m³ toprak için 2,50 kuruş değer biçilerek 370,25 kuruş maliyet çıkartılmıştır.

Tablo 1: Medrese Avlusunun Temel Hafriyatı Hesapları (Uykur, 2023 ¹⁰)				
<i>Mezkûr ebniyenin umûm duvar temellerinden hâsıl olacak turâbın medrese havlusuna zeminine kadar alçak mahaller imlâsına kullanılmak üzere temel hafriyatı</i>				
Devren Metro	Arzan Metro	Umkan Metro	Tek'iben Metro	
34,80	0,60	1,50	31,320	<i>Beden duvarları</i>
39,60	0,60	3,00	71,280	<i>Beden duvarları</i>
28,00	0,50	1,50	21,000	<i>Bölme duvarları</i>
12,25	1,00	2,00	24,500	<i>Üst taraftaki sokağın destek duvarı</i>
			148,100	
Fi 2,50 guruş 370,25 guruş				

Medresenin kum, kireç ve halis harçla zemin tesviyesine kadar temel duvarları inşasının toplam hacmi 148.100 m³ ve 1 m³ duvar için 50 kuruş bedel maliyet ile 7.405 kuruş belirlenmiştir.

Tablo 2: Medresenin Temel Duvarları İnşası Hesabı (Uykur, 2023)	
<i>Zikr olunan ebniyenin kum ve kireçli hâlis harçla zemin tesviyesine kadar temel duvarlarının inşası</i>	
Tek'iben: 148,100 metro	
Fi 50 guruş	
7.405 guruş	

Beden ve bölme duvarlarında kullanılacak malzemelere ait detaylarda duvarların meşe direkli, aralarındaki bağlamaların kum ve kireçli halis harçla doldurulmuş yarı ahşap ve yarı kârgir olması, duvarın iki yüzünün sıva ve badanalı, pencere sövelerinin de yerli tuğladan inşa edilmesi belirtilmiştir. Duvarlar için inşaat ölçüleri; beden duvarları uzunluğu 73,20, genişliği 0,30, *kadden*¹¹ [günümüzde boy ölçüsü] 4,50 m

girerek yaygınlaşmıştır. “Metro” biçimi bugün halk ağzında kullanılmaktadır. “Metre”, erişim 08 Temmuz 2022, <http://lugatim.com/s/metro>

9 Makale içerisinde arşiv belgesinde geçen ölçüm değerlerinin yerine (*tek'iben* m³, *terbi'an* m², metro metre, santimetre santimetre) günümüzdeki karşılıkları kullanılmıştır.

10 Tablolar Keşif Defteri'ndeki malzeme ve fiyat oranlarını belirten belge dilinin Latin harflerine çevirisidir.

11 Kadd: Boy. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Doğu Ltd. Şti Matbaası, 1970), 573. Makalede belgede kullanılan *kadden* yerine günümüzdeki karşılığı olan boy terimi kullanılmıştır.

ve toplam beden duvarları 98,820 m²'dir. Bölme duvarları uzunluğu 28,00 genişliği 0,20 ve boyu 4,50 m; bölme duvarları toplam 25,200 m² uzunluğundadır. Üst taraftaki sokağın destek duvarı uzunluğu 12,25, genişliği 0,80, boyu 4,00 m ve toplam duvar 39,200 m²'dir. Üst taraftaki sokağın ikinci destek duvarı uzunluğu 12,25 birim, genişliği 0,50 birim, boyu 2,00 m ve toplam duvar uzunluğu 12,250 m²'dir. Bütün bu söz konusu duvarların tamamı ise 175,470 m² uzunluğundadır. Yapıda 19,350 m² alana tekbül eden kapı, pencere, merdiven ve geçit boşlukları çıkartılarak toplam 156,120 m² duvar uzunluğu hesap edilmiştir. Duvarın 1 m²'si 55 kuruş bedel ile toplam 8.586,60 kuruş maliyet çıkmıştır.

Tablo 3: Beden ve Bölme Duvarlarında Kullanılacak Malzeme Detayları (Uykur, 2023)				
<i>Meşe direk ve bağlamalar arasında kum ve kireçli hâlis harçla doldurulmuş nîm ahşâb ve nîm kârgir ve tarafeyninden siva ve badana ve pencere süğeleri yerli tuğladan duvar inşâsı</i>				
Devren Metro	Arzan Metro	Kadden Metro	Tek'îben Metro	
73,20	0,30	4,50	98,820	<i>Beden duvarları</i>
28,00	0,20	4,50	25,200	<i>Bölme duvarları</i>
12,25	0,80	4,00	39,200	<i>Üst taraftaki zokağın destek duvarı</i>
12,25	0,50	2,00	12,250	<i>Üst taraftaki zokağın destek duvarı</i>
			175,470	
			019,350	<i>Kapı pencere ve nerdübân ve keçid boşlukları minhâ</i>
			156,120	
Fî: 55 guruş				
8.586,60 guruş				

Medresede kullanılacak kapı ve pencerelerin çirali çam ağacından *doğramacıkârî* [ahşap geçmeli] *avadanlık* [silmeli, profilli], üç kat yağlı boyalı ve camlı inşa edileceği kaydedilmiştir. 11 adet pencere *tûlen*¹² [uzunluk] 1,00 m, boyu 2,00 m, 22,00 m² ebatlarında ve 1 m² bedeli 30 kuruş olmak üzere toplam fiyatı 660 kuruştur. Tek kanatlı, 7 adet kapı, uzunluğu 1,00 m, boyu 2,25 m ve toplam 16,75 m²'dir. 2 adet kapı uzunluğu 1,00 m, boyu 2,00 m ve 04,00 m²'dir. Bunun 1 m²'si 40 kuruştan 830 kuruş yapmaktadır. Kapı ve pencereler için toplam 1.490 kuruş ödenek hesap edilmiştir.

Tablo 4: Medresede Kullanılacak Kapı ve Pencere Adetleri ile Maliyet Hesapları (Uykur, 2023)						
<i>İşbu ebniyenin umûm kapu ve pencerelerinin çirali çam ağacından doğramacıkârî avâdânlık ve üzerleri üç kat yağlıboyalı ma'a cam ve takım inşâsı</i>						
Kita'ât Aded	Tûlen Metro	Kadden Metro	Terbî'an Metro	Fî Guruş	Guruş	
11	1,00	2,00	22,00	30	660	<i>Pencereler</i>
7	1,00	2,25	16,75	40	830	<i>Tek kanatlı kapılar</i>
2	1,00	2,00	04,00			
					1490	

12 Tûlen: Uzunluğuna, boyuna, uzunluk bakımından. "Tûlen", erişim 09 Ağustos 2022, <http://lugatim.com/s/TULEN>. Makalede *tûlen* yerine uzunluk terimi kullanılmıştır.

Medresenin çatı inşaatında, çırallı çam ağacından taban kirişli makasıyla baba, göğüsleme ve üzeri yerli kiremitle örtülülüklerin sandığıyla beraber çatı inşası için 1 m²sine 50 kuruş kıymet biçilerek 1.774,05 kuruş maliyet çıkartılmıştır.

Tablo 5: Medresenin Çatı İnşaatında Kullanılacak Malzeme Bilgisi ve Maliyet Hesabı (Uykur, 2023)			
<i>Ebniye-i mezkûr üzerine çırallı çam ağacından taban kirişli makasıyla ma'a baba ve göğüsleme ve üzeri yerli kiremidiyle püşideli olukların sandığıyla beraber sakf inşası</i>			
Tülen Metro	Arzan Metro	Terbi'an Metro	
21,60	3,60	77,76	
4,50	3,50+3,30/2	15,30	
6,00	2,52+2,40/2	14,75	
11,00	1,90/2	10,45	
		118,27	
Fi 50 guruş 1.774,05 guruş			

Çatı etrafına tahtası altı kıyyelik¹³ çinkodan zemine kadar uzatılmış denizlik yağmur oluklarıyla boruların inşası için malzeme ve hesap bilgisi şöyle kaydedilmiştir: 18 santimetre genişliğinde ve 12 santimetre derinliğinde¹⁴ çatı oluklarının masrafı, uzunluğu 67,00 m'dir ve 1 metresi 8 kuruştan 536 kuruştur. 8 santimetre çapında boruların uzunluğu 54,00 m ve 1 metresi 6 kuruştan toplam 324 kuruştur. Oluk ve boruların toplam bedeli ise 860 kuruştur.

Tablo 6: Çatı İnşaatı İçin Malzeme ve Fiyat Bilgisi (Uykur, 2023)			
<i>Mezkûr sakf etrafına tahtası altı kıyyelik çinkodan zemine kadar temdid edilmek üzere denizli(k) yağmur oluklarıyla borular inşası</i>			
Devren Metro	Fi Guruş	Guruş	
67,00	8	536	<i>On sekiz santimetro arzında ve on iki santimetro umkunda sakf olukları</i>
54,00	6	324	<i>Sekiz santimetro kutrunda boruları</i>
		860	

Tavan kaplaması için çırallı çam ağacından kirişli ve üzeri çam tahtasıyla döşeli olarak tavan ve döşeme inşasında 88,55 m² ahşap kullanılması planlanmıştır. Ahşap döşeme ve tavan maliyeti 1 m²si 40 kuruştan 3.542 kuruştur. Avlunun plaka taşı döşemeleri toplam 31,61 m² olarak ölçülmüştür. 1 m²si 25 kuruştan 790.25 kuruş bedel çıkartılmıştır. Tavan ve avlu döşemelerinin toplam bedeli 4.332.25 kuruş hesaplanmıştır.

13 Kıyye: Okka, dört yüz dirhem. Kıyye-i atıka: (eski okka) (1282 gr). Kıyye-i cedide: Kıyye-i cedide (yeni okka) kilo, bin gram olan ağırlık ölçüsü. Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 621.

14 Belgede derinlik ölçüsünü belirtmek için *umkunda* terimi kullanılmıştır. Umk: Derinliğine. Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 1347.

Tablo 7: Medresenin Tavanı ve Avlusunun Döşeme Kaplaması İçin Malzeme ve Fiyat Bilgisi (Uykur, 2023)						
<i>Çıralı çam ağacından taban kirişli ve üzeri çam tahtasıyla döşeli olarak tavan ve döşeme inşası ve plaka taşıyla havlu döşemeleri</i>						
Kita'ât Aded	Tülen Metro	Arzan Metro	Terbi'an Metro	Fî Guruş	Guruş	
1	4,25	3,30+3,50/2	14,40	40	3.542	<i>Ahşab döşeme ve tavanlar</i>
1	4,50	3,00	13,50			
2	3,80	3,00	22,80			
1	3,50	3,00	10,50			
1	3,50	3,90+3,32-2	12,60			
1	6,00	2,40+2,52/2	14,70			
			88,55			
1	9,30	2,70	25,11	25	790.25	<i>Plaka taşıyla havlu döşemeleri</i>
1	3,60	1,30	04,68			
1	1,30	1,50+1,30/2	01,82			
			31,61		4.332.25	

Cami avlusundan medrese avlusuna çıkmak için plaka taşıyla döşeli ve iki tarafı demir parmaklıklı, uzunluğu 2,70 m, genişliği 1,75 m ebatlarında ve 1.200 kuruş değerinde merdiven inşası planlanmıştır.

Tablo 8: Cami Avlusundan Medrese Avlusuna Çıkan Merdivenin Malzeme ve Fiyat Bilgisi (Uykur, 2023)		
<i>Câmi'-i şerif havlusundan medrese havlusuna çıkmak için plaka taşıyla döşeli ve iki tarafı demir parmaklıklı nerdübân inşası</i>		
Tülen	Arzan	
2,70 metro	1,75 metro	1.200 kuruş

Plaka taşıyla döşeli 2 adet abdesthane inşası, 150 kuruştan 300 kuruş etmektedir. Bütün zikredilen malzeme ve inşa bedelleri için toplam 29.318 kuruş 15 para ödenek belirlenmiştir. Bu miktara tahriratta belirtilen, sonradan satın alınarak medreseye tahsis edilecek 3000 kuruş değerindeki hane bedeli de ilâve edilmiştir.

Tablo 9: Toplam İnşa Bedeli (Uykur, 2023)	
<i>Yekûn-i umûmî</i>	
Guruş	[Para]
26.318	15
03000	00 <i>Mu'ahharan ilâve edilen hâne bedeli</i>
29.318	15

Belge M 26 Ağustos 1899 (R 14 Ağustos [1]315) tarihinde Ertuğrul Sancağı Nâfia Mühendisinin mühürüyle ve “*Keşif bedeli mu'ahharan ilâve edilen hâne bedeliyle cem'an yirmi dokuz bin üç yüz on sekiz kuruş on beş paraya bâliğ olmuşdur*” kaydıyla tasdiklenmiş ve onaya arz edilmiştir¹⁵. Belge de keşif bedeli “*Mecîdiye yirmi kuruş hesabıyla cem'an yekûn altı bin üç yüz on sekiz kuruş on beş santimdir*” şeklinde Mecîdiye hesabıyla da eklenmiştir.

¹⁵ Belgenin arkasında 3809 arz numarası yazılmıştır.

3. Osman Gazi Camii'nin Yanında Yeni İnşa Olunacak Medresenin Haritası

Keşf-i Evvel Defteri ekinde, Ertuğrul Sancağı Nâfia Mühendisinin M 2 Eylül 1899 (R 21 Ağustos [1]315) tarihinde hazırladığı, “*Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi dâhilinde Ertuğrul Sancağı'nın merkezi olan Nefs-i Bilecik kasabasında kâin Osman Gâzî Câmî '-i Şerîfi ittisâlinde müceddeden inşa olunacak medresenin haritasıdır*” kayıtlı belge bulunmaktadır¹⁶.

Belgede mevcut binalar ve yeni inşa edilecek yapılara ait plan ve krokiler bir çizgi ile ikiye bölünmüştür. Soldaki çizimlerde Osman Gazi Camii'nin harimi ve avlu planı ile caminin avlusunda mevcut bulunan bir medrese görülmektedir. Mevcut medrese ile avlunun batı bölümünün bir kısmını da içine alacak şekilde inşası istenen medresenin bulunduğu mahalle dair harita ve medresenin vaziyet planları bulunmaktadır. Belgenin sağında ise üstte yeni yapılacak medresenin cephe çizimi, altta ise planına ait projeler yer almaktadır.

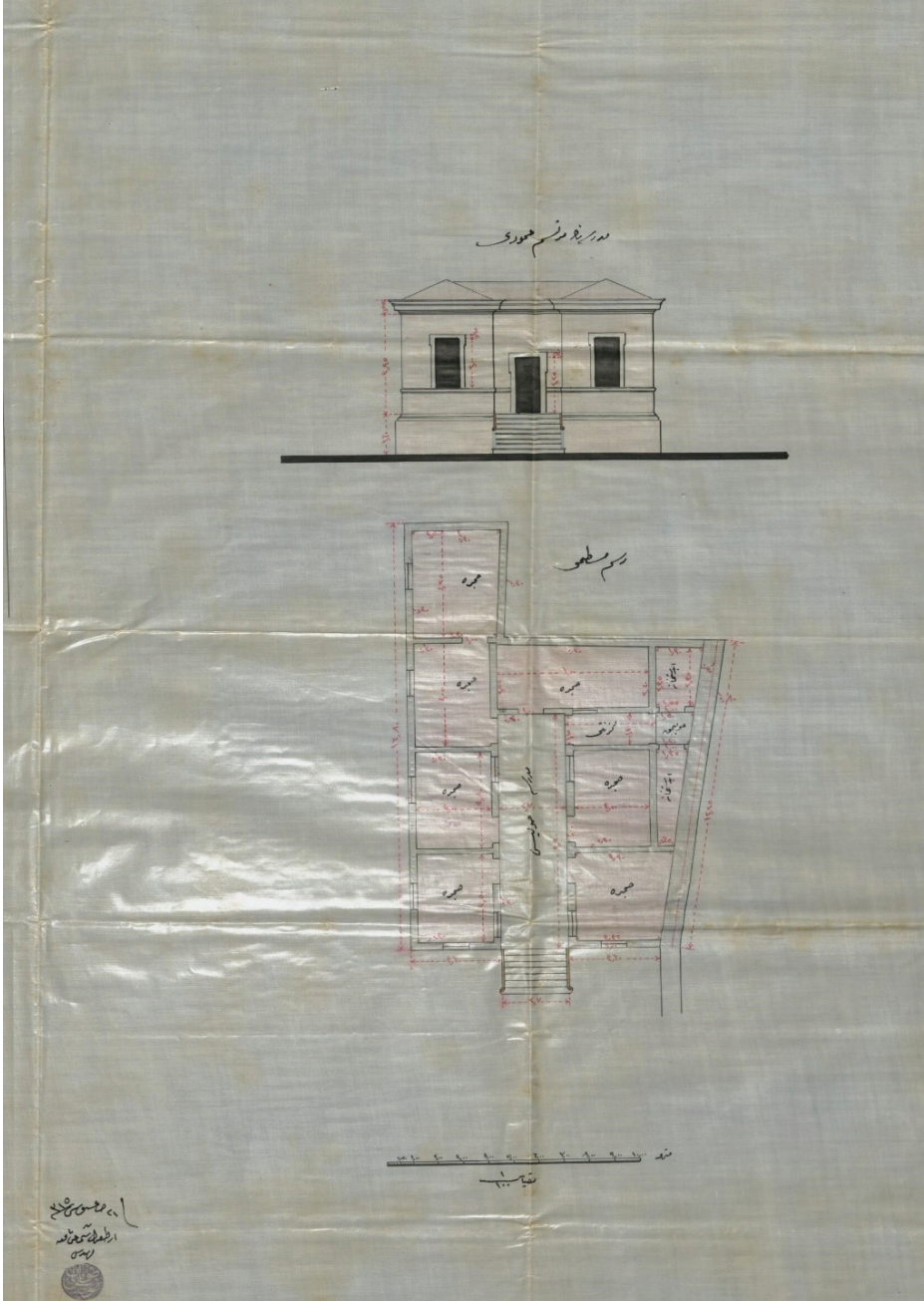
4. Yeni İnşa Edilecek Medresenin Projeleri

Belgenin sağında yeni yapılacak medreseye ait çizimlerin üzerine *medresenin mürtesem-i amûdî* ibaresi yazılmış, cephe çizimi ve *resm-i musattahı* kaydı düşülmüş planı 1/100 *mikyâs* ile 10 metro uzunluğunda ölçekli krokileri çizilmiştir (G. 3).

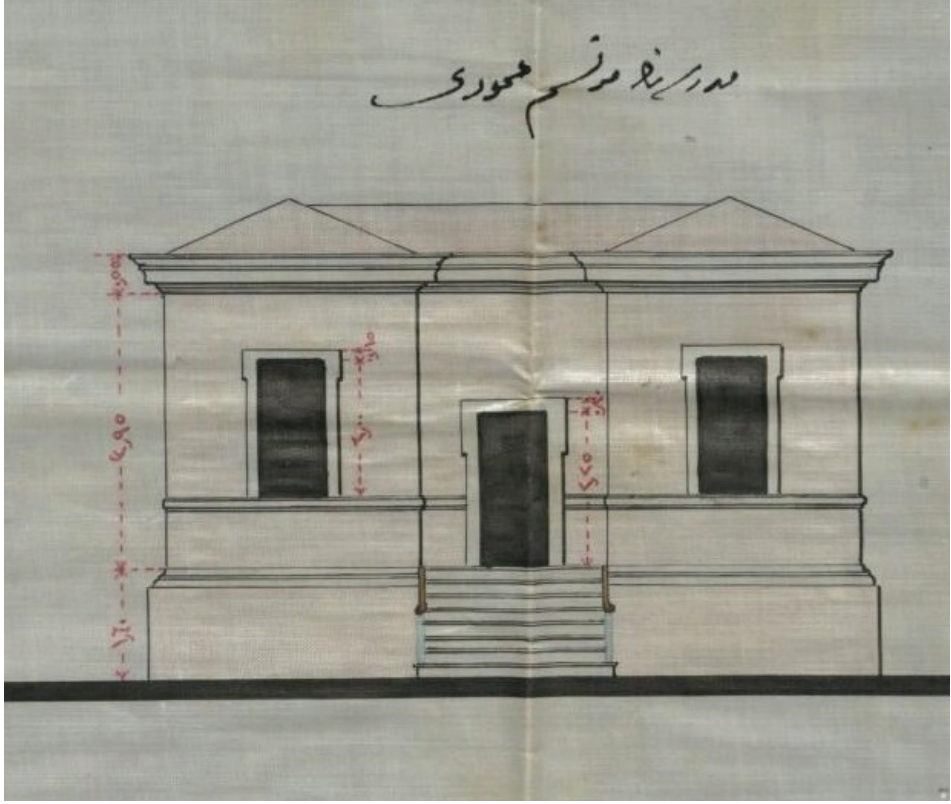
4.1. Giriş Cephesi: Medresenin Mürtesem-i amûdî

Üzerinde medresenin *mürtesem-i amûdî* yazılarak verilmiş görünüş çizimi doğu yöndeki giriş cephesine ait krokidir. Çizim üzerinde ölçüler verilmek suretiyle cephe, kapı ve pencere yükseklikleri kırmızı kalemle yanlarına yazılmıştır. Cephe krokisinde zemin çizgisinden itibaren 1,60 m su basman seviyesi ile su basmandan saçak seviyesine kadar 3,95 m cephe yüksekliği ve 0,55 m profil silmeli saçak boyu çizilmiştir. Cephede simetrik bir tasarım da göze çarpmaktadır. Cephenin tam ortasında zeminden 3,95 m yüksekliğinde tırabzanlı merdivenle giriş kapısına çıkılmaktadır. Giriş kapısı 2,25 m ve cephenin iki tarafında bulunan pencereler 2,00 m boyundadır. Kapı ve pencerelerin lento ve söveleri taş imalattır. Cephe, pencere akslarına gelecek şekilde kırma çatılı olarak tasarlanmıştır (G. 4).

16 (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-1, 2, 08.05.1317 (2 Eylül 1899).

G. 3: Yeni inşa olunacak medresenin cephe ve plan çizimleri (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-1, 08.05.1317 (13 Eylül 1899)

G. 4: Yeni inşa olunacak medresenin cephe çizimi. (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-1, 08.05.1317 (13 Eylül 1899), G. 3' ten detay

4.2. Plan: Medresenin Resm-i musattahı

Medresenin *resm-i musattahı* kaydı ile verilmiş çiziminin medresenin plan krokisi olduğu anlaşılmaktadır. Çizimde duvar uzunlukları, kapı ve pencere boşlukları kırmızı kalemle yanlarına yazılarak çizim ölçülandırılmıştır. Çizime göre, medrese doğu-batı doğrultusunda konumlanan, ortasında dikdörtgen planlı, kapalı iç avlusu¹⁷ ve avlunun çevresinde sıralanmış hücrelerden meydana gelmektedir (G. 5).

Binaya giriş, doğu cephedeki eğimli araziden zeminden 1,60 m yüksekte ve 2,70 m eninde tırbazanlı merdivenle sağlanmıştır. Merdivenin iki tarafında 3,60 m uzunluğunda, ortalarında 1 m genişliğinde pencereleri olan simetrik cepheler yer almaktadır. Giriş kapısından 9,20 m uzunluğunda ve 2,70 m genişliğinde iç avluya ulaşılmaktadır. Hücre olarak tasarlanan bölümlerin neredeyse tamamından bu kısma açılan kapı ve pencereler bulunmaktadır.

¹⁷ Planda *medrese havlusu* olarak yazılmıştır.

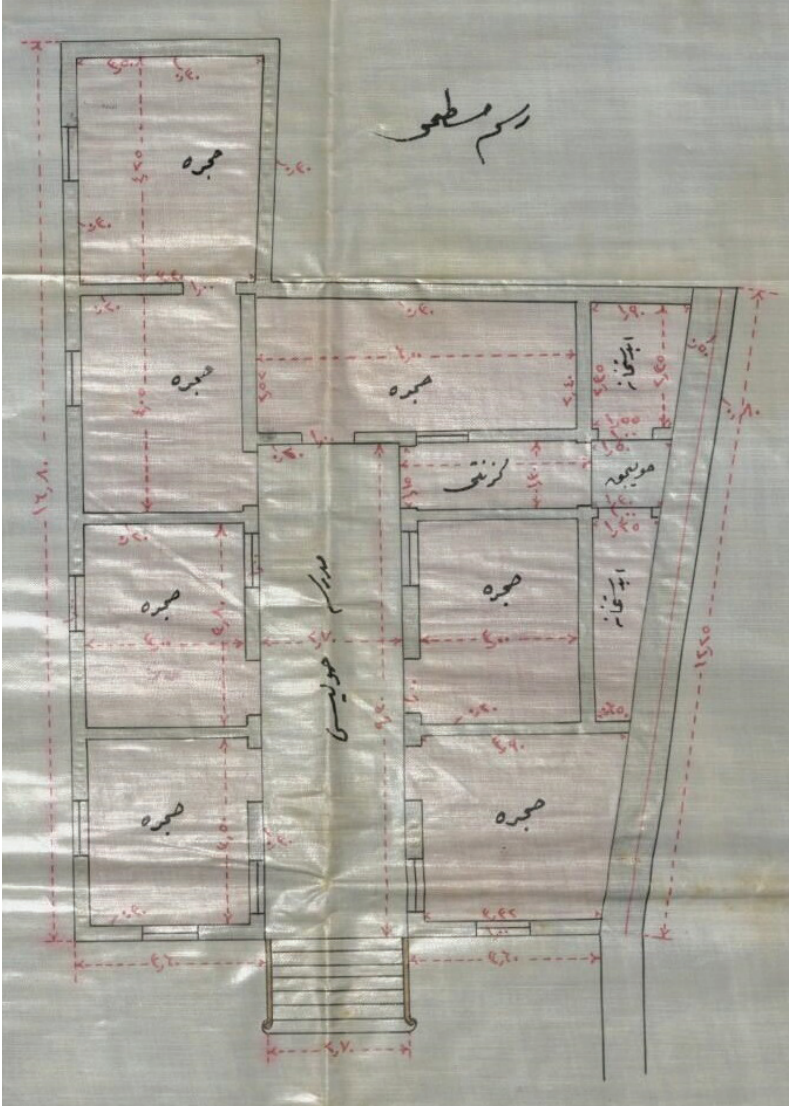
Avlunun güney cephesi boyunca uzanmış bitişik dört hücre sıralanmıştır. Güneybatı ucunda beden duvarından dışarı taşmış 4,25 m x 3,50 m ebatlarında hücre görülmektedir. Buradan 1,00 m genişliğinde kapı ile 3,00 m boyundaki ikinci hücreye geçilmektedir. Üçüncü sıradaki hücre 3,80 m x 3,00 m ölçüsündedir. Sıranın en sonundaki hücre ise 3,50 m boyundadır. Avlunun batısında 6,00 m x 2,52 m ölçülerinde yatay yerleştirilmiş hücre görülmektedir. Medrese avlusunun sağında 1,30 m x 1,15 m alana sahip *gezinti* bölümüne ve 1,50 m x 1,30 m ölçüsündeki *avlucuk*¹⁸ kısmına geçilmektedir.

Avlucuğun iki tarafına 1 m genişliğinde kapı ile girilen *abdesthane* mekânları yerleştirilmiştir. Batıdaki *abdesthane* 2,35 m x 1,90 m, doğudaki ise 1,35 m x 0,50 m'dir. İç avlunun kuzeyinde kapıları avluya açılan iki hücre daha bulunmaktadır. Güneydoğu köşede konumlanmış hücre 3,50 m x 3.30 m genişliğinde, kuzeydoğu köşedeki hücre ise 3,90 m x 3,32 m ölçüsündedir. Her iki hücrenin karşılıklı olarak birbirlerine ve avluya bakan pencereleri bulunmaktadır.

Planda güney cephe 16,80 m uzunluğunda, cephe boyunca her hücrede 1.00 m genişliğinde pencereler açmak suretiyle cephe hareketlendirilmiştir. Kuzey cephe 12,25 m uzunluğundadır. İnşa edilecek yapının kapıları ve pencereleri 1,00 m, beden duvarları 0,30 m, bölme duvarları 0,20 m genişliğindedir. Ancak kuzey cephe duvarı arazi eğiminden dolayı binanın mukavemetini artırmak için 0,50 m ve 0,80 m genişliğinde çift duvar örgülü tasarlanmıştır.

---

18 Belge planında *havlucuk* şeklinde yazılmıştır.

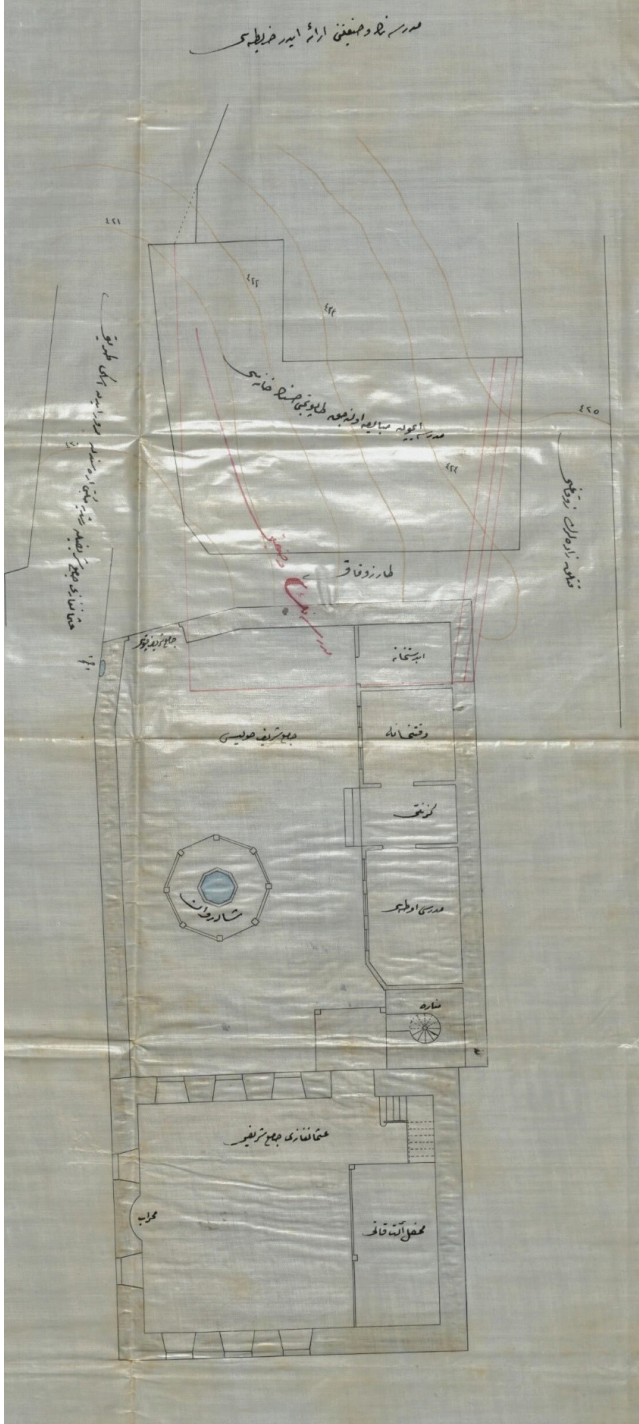
G. 5: Yeni inşa olunacak medresenin plan krokisi (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-1, 2, 08.05.1317 (13 Eylül 1899), G. 3'ten detay

5. Vaziyet Planları: Medresenin Vaziyetine İrâe Eder Haritası

Belgenin sol tarafında “*Medresenin vaz'iyetine irâe¹⁹ eder haritası*” ibaresi kaydedilmiş çizimlerde Osman Gazi Camii'nin plan krokisi, cami avlusunda bulunan mevcut medrese odaları, cami avlusunun batı sınırında -avlunun bir bölümünü de içine alan- yeni yapılacak medresenin vaziyetini, satın alınacak haneyle birlikte gösteren krokileri (belgede *harita* şeklinde geçmektedir) görülmektedir²⁰ (G. 6).

19 İrâe: Gösterme. “irâe”, erişim 11 Ekim 2022, <http://lugatim.com/s/İRÂE>

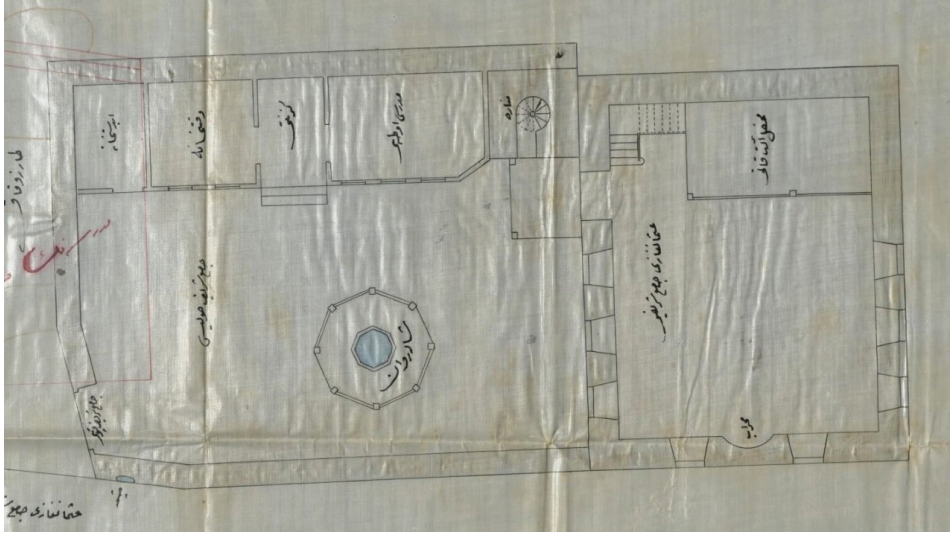
20 (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-3, 4, 08-05-1317 (13 Eylül 1899).

G. 6: Cami ve Medresenin vaziyet planları. (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-3, 4, 08.05.1317 (13 Eylül 1899)

5. 1. Osman Gazi Camii'nin Planı

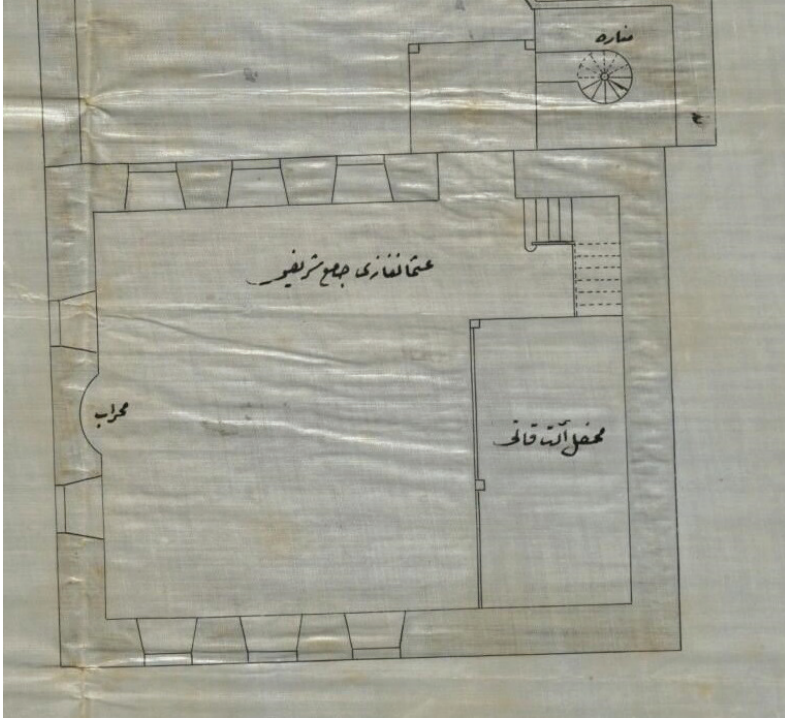
Vaziyet planı olarak isimlendirilmiş krokilerin en doğusunda üzerinde *Osman Gâzî Câmî '-i Şerîfi* yazılmış plana rastlanmaktadır. Caminin harimi, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıyken batısında da doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen şekilli avlu yer almaktadır. Avluya güneybatı köşede bulunan caminin kapısından girilmektedir (G. 6, G. 7).

G. 7: Osman Gazi Camii'nin harim ve avlu planları (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-3, 4, 08.05.1317 (13 Eylül 1899), G. 6'dan detay

Harim kısmına kuzeybatı köşesindeki sundurmali kapıdan girilmektedir. Harimin güney duvarı yarım daire nişli bir mihrap ile mihrabın iki yanı pencerelidir. Caminin kuzey beden duvarı sağırdır, doğu ve batı duvarlarında karşılıklı simetrik olarak üçer pencere açılmıştır. Caminin kuzey bölümünde, kapının yanında L şekilli merdivenle çıkılan mahfil yer almaktadır. Çizimde bu bölüm için *mahfil alt katı* yazılmıştır. Bu ibareden yapının üst katının mahfil olduğu anlaşılmaktadır. Caminin avlusuna sekiz köşeli, her köşesi destek direkli, ortası sekizgen havuzlu *şadırvan* çizilmiştir. Avlunun kuzey bölümünde caminin beden duvarına bitişik kare kaideli *minare* ile onun duvarına bitişik mevcut *medrese odası* yer almaktadır. Çizim tekniği, minare ile caminin birleştiği duvarın konumu, duvar kalınlıklarındaki farklar minare ve medresenin birlikte ancak camiden daha sonra inşa edildiği izlenimini vermektedir (G. 6, G. 7, G. 8).

G. 8: Osman Gazi Camii'nin harim planı (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-3, 4, 08.05.1317 (13 Eylül 1899), G. 6'dan detay

Cami avlusunun kuzey duvarı boyunca uzanan medrese dikdörtgen planlı inşa edilmiş yan yana hücrelerden meydana gelmiştir. Avludan iki basamakla medresenin *gezinti* bölümüne çıkılmaktadır. Buradan bir kapıyla doğudaki *medrese odasına*, diğer kapıyla da batısındaki *vakithane* bölümüne erişilmektedir. *Vakithane*'nin bitişiğine, kapısı avluya açılan *abdesthane* birimi yerleştirilmiştir (G. 7).

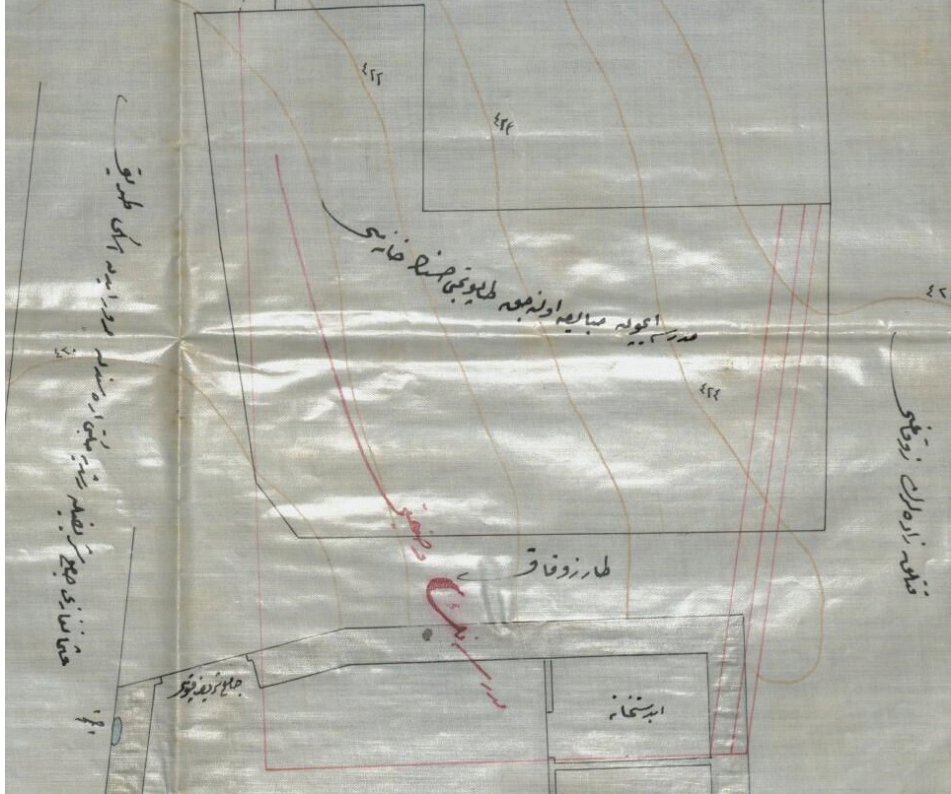
5.2. Medresenin Vaziyeti: Yeni İnşa Olunacak Medresenin Konumu

Yeni inşa edilecek medresenin yapılabilmesi için üzerinde “*medrese için mübâya ‘a olunacak Taponcu Hasan’ın hânesi*” olarak belirtilmiş olan konutun satın alınarak bu konutun vaziyetinin esas alındığı bir planlama yapılmıştır. Belgede inşa edilecek medrese arazisi 4,20, 4,21, 4,22, 4,23, 4,24, 4,25 m farklı kotlarda sarı renkli izohips çizgileriyle gösterilmiştir. Çizimlerden bina için düşünülen alanın yaklaşık 5 m kot farkı bulunan eğimli bir arazi olduğu anlaşılmaktadır.

Medresenin vaziyet planı Taponcu Hasan’ın hanesi ile cami avlusunun batı kısmı ve mevcut medresenin *abdesthane* bölümünü içine alacak biçimde tasarlanmıştır. Doğayla uyumlu yeni yapının mevcut medresenin *vakithane* bölümüne bitişik inşa edileceği anlaşılmaktadır. Medrese alanı kırmızı renkle çizilmiş, üzerine de yine kırmızı yazıyla

medresenin vaz'iyeti yazılarak planı oluşturulmuştur. Medresenin konumu çizilirken çevresinden geçen sokaklar da belirtilmiştir. Kuzeyinde *Kıtlıkzâdelerin Sokağı*²¹, güneyinde de Osman Gazi Camii ile *Rüşdiyye Mektebi* arasından geçen eski yol bulunmaktadır. *Rüşdiyye Mektebi* ile yol bağlantısını göstermek için parsel sınırını gösteren birde çizgi çekilmiştir (G. 9).

G. 9: Medresenin vaziyet planı. (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-3, 4, 08.05.1317 (13 Eylül 1899), G. 6'dan detay

6. Değerlendirme

Ayverdi, Bilecik kasabasında Sultan Osman Gazi devrinden yapı olmadığını Bilecik'teki Osman Gazi Camii'nin ise Sultan Orhan vakfından kaldığını belirtmektedir²². Vakıf kayıtlarında yapı, Orhan Gazi vakfından olup cihet kaydında Sultan Osman Gazi Camii'nin hitabet tevcihi "*Haremeyn-i şerifeyn hazînesinden mazbût evkâfdan Sultan Orhan vakfı*" adına kaydedilmiştir²³. *Vakıflar Umum Kayd-ı Atıkası Bursa Esas Defteri*'nde 187 numarada kayıtlı Sultan Orhan vakfiyesinde Orhan Gazi'nin babası

21 Belgede bu sokağın ismi döneminin diliyle *Kıtlıkzâdelerin Zokağı* olarak geçmektedir.

22 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri I* (İstanbul: Fetih Cemiyeti Enstitüsü, 1966), 6.

23 Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, 34.

adına inşa ettirdiği belirtilmiştir²⁴. Ayrıca Ayverdi camide “*fevkalâde sanatkârane işlemeli bir ahşab minber*” bulunduğunu ve meşrutiyeti müteakip minberin İstanbul’a nakledildiğini öğrendiğini, İstanbul vakıfları depolarında ve Ankara Etnografya Müzesinde arandığını ancak bulunamadığını kaydetmiştir²⁵. Cami, İstiklal savaşında bölgeyi işgal eden Yunanlıların yaktıkları eski Bilecik kasabası ile beraber tamamen yanmış, günümüze sadece minaresi ve duvarının kalıntıları gelebilmiştir²⁶.

Metruk yapı, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 22.07.1983 gün A-4467 sayılı Kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir²⁷. Eskişehir Koruma Bölge Kurulu 28.03.2007 gün 1756 sayılı kararı ile kalıntılara ait rölöve projesini uygun bulmuştur²⁸. Eskişehir Bölge Kurulu kararı gereği yapı çevresinde 3.11.2008- 22.11.2008 tarihleri arasında Müze müdürlüğünce, E. Mean tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir²⁹. Bu kazılar neticesinde ortaya çıkan bulgular, Osmanlı Arşivindeki belge ve planlarla karşılaştırılmış ve kazı sonuçlarının arşiv belgelerini doğruladığı tespit edilmiştir. E. Mean, alanı A ve B kısımlara ayırarak kazılar yapmış ve önemli buluntular ortaya çıkartmıştır. Özellikle A bölümündeki kazılarda ortaya çıkan düzgün kesilmiş blok taşlar ve A mekânının ortasına kadar gelen 9 m uzunluğundaki künkler, bu bölümün 18,50 x 21,15 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir avlu olduğunu ortaya koymuştur³⁰ (**G. 10**). Arşiv belgesinde caminin batısında avlu planında görülen sekizgen şadırvan, muhtemelen kazılarda künk çıkmış bölüme denk gelmektedir. Böylece uzun zaman cami sanılan bu bölümün kazılar sonucunda caminin avlusu olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilen arşiv belgeleri de bu sonucu doğrulamaktadır (**G. 7, G. 10**).

Kazılarda minare ile avlunun kuzey duvarı bölümü arasında moloz taş temel kalıntılara ve erken dönem kayrak taşı zeminlere rastlanmıştır. Arşiv planında bu bölümler medreseye ait hücreler şeklinde sıralanmıştır. Dikdörtgen bir forma sahip avlu bölümü beden duvarları 80 cm genişliğinde kireç, kum ve kırıklı taş harç dolguludur ve ahşap hatilla örülmüştür³¹. Keşif defterinde, duvarların meşe direkli, aralarındaki bağlamaların kum ve kireçli halis harçla doldurulmuş yarı ahşap, yarı kârgir olacağı belirtilmiştir.

24 Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, 34; Tanja, Tan. “Bilecik’te Eski Yapıların İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yıldız Üniversitesi, 1987), 16; Erdal Mean, “Bilecik Osmangazi Camii”, *Vakıflar Dergisi* 36 (Aralık 2011), 125.

25 Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, 35.

26 Ayverdi, *Osmanlı Mimârisinin İlk Devri*, 8, 34.

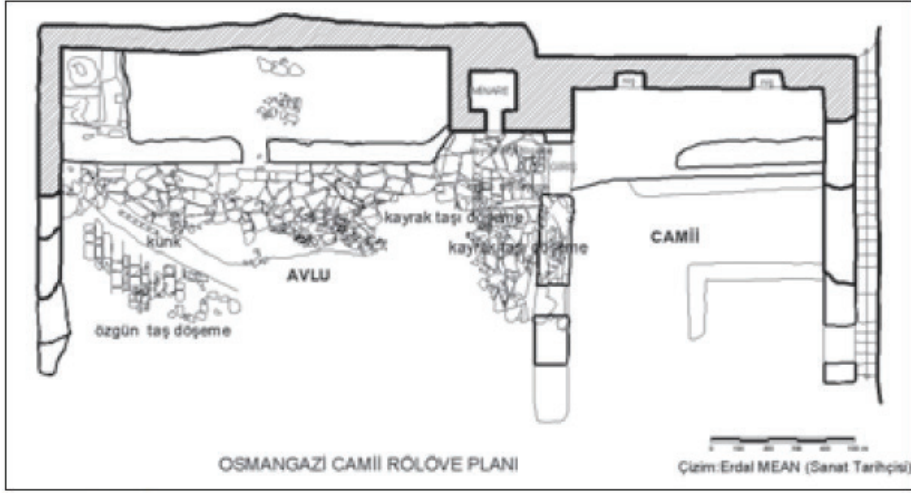
27 Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanteri, 11.00/0.2 numaralı belge.

28 Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

29 Mean, “Bilecik Osmangazi Camii”, 122.

30 Mean, “Bilecik Osmangazi Camii”, 124.

31 Mean, “Bilecik Osmangazi Camii”, 124.

Çizim 1: Kazıdan sonra yapının mevcut planı

G. 10: Osman Gazi Camii'nin mevcut rölöve planı (Mean, "Bilecik Osmangazi Camii", 127)

Camiden günümüze sağlam ulaşabilen minare, kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kare kaidesi düzgün kesme taştan, gövdesi tuğladan örülmüştür. Kazılarda minarenin güneyinde parçalı hâlde altı satırlık, Sultan Abdülmecid dönemine işaret eden M 1848 (H 1265) tarihli onarım kitabesi bulunmuştur³². Kitabede geçen "*Bilecik'te atası Osman Gâzi'nin Camiini yaptırdı*" ibaresi, yapının Osman Gazi adına yapıldığını ve Sultan Abdülmecid dönemine bir onarım geçirdiğine işaret etmektedir³³.

Kazılar neticesinde B mekânında ortaya çıkarılan mevcut kalıntılar ile buranın 10,77 x 19,04 m ölçülerinde dikdörtgen plana sahip bir cami olduğu anlaşılmıştır. Caminin güney beden duvarına ait iz bulunamamıştır. Caminin beden duvarları 1,10 m genişliğinde kireç, kum ve kırıklı taş harç dolguludur ve ahşap hatılla örüldükleri belirlenmiştir³⁴ (G. 10).

32 Mean, "Bilecik Osmangazi Camii", 122.

33 Mean, "Bilecik Osmangazi Camii", 125.

34 Mean, "Bilecik Osmangazi Camii", 123-124.

G. 11: Osman Gazi Camii'nin koruma-onarım yapılmış hâli (Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi 11.00.41 No.lu Dosya³⁵)

Sonuç

Arşiv belgelerinden mahallinde yapılan çalışmalar neticesinde, yeni medresenin yapılacağı mahallin vaziyetini gösteren bir harita çizildiği anlaşılmaktadır. Haritada caminin harimi, avlusu ve avluda yer alan mevcut medresenin planları çizilmiştir. Daha sonra mevcut yapılara yeni yapılacak medrese inşasının bütünleştirilmesi için projeleri hazırlanmıştır.

35 Bu fotoğraf Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden izin alınarak kullanılmıştır.

Belgeler, Osmanlı dönemi mimarlık tarihi bakımından önemli bir konunun keşfini ve aydınlanmasını sağlamıştır. Zira geçirdiği yangın neticesinde az bir duvar kalıntısı ve minaresi dışında tamamen yok olmuş binaların asli durumlarına ve planlarına ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Caminin tarihî süreçte çok defa onarımlar geçirdiği muhakkaktır fakat sıkıştığı eğimli ve dar arazi şartları, harimin ilk hâlinin de geç dönemde çizilen arşiv planları ile aynı olduğunu düşündürmektedir. Yıllar içinde şadırvanlı avlu, minare ve avludaki medrese odalarının camiye ilâve edilmiş gözük-mektedir.

Yapılması düşünülen yeni medresenin kırmızıyla çizilmiş planında, cami avlusunun batı duvarı ve mevcut medresenin abdesthane bölümünü de kapsayacağı için bu duvarların kaldırılması öngörülmüştür. Kazılarda ise avlu ve medrese duvarlarına ait kalıntıların bulunması, duvarların yerinde durduğunu göstermiştir. Böylece yeni medrese inşası için başlatılan harita çalışmaları ve keşif gayretlerine rağmen, medresenin uygulanmadan sadece proje aşamasında kaldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, belgelere dayalı olarak yapılan araştırma konuya ilişkin sonraki çalışmalara ciddi bir temel teşkil edecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Eskişehir Koruma Bölge Kurulu Müdiresi Rahime Karaoğlu Murat Hanım'a yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank Ms. Rahime Karaoğlu Murat, Director of the Regional Board of Conservation in Eskişehir, for her assistance.

Kaynakça/References

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i, Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri I*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Enstitüsü, 1966.

Bostanzâde Yahya Efendi. *Tarih-i Sâf Tuhfetü'l-Ahbab (Duru Tarih)*. Çev. Necdet Sakaoğlu. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2016.

Bulduk, Üçler. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında." *Bilecik: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2009, 82-90.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-1-1, 2, 08.05.1317 (13 Eylül 1899).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 194-34-2-1, 2, 14.08.1315 (26 Ağustos 1899).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Yıldız Mütenevvi Maruzat

- Evrakı (Y. MTV), 194-34-3-1, 2, 08.05.1317 (2 Eylül 1899).
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lúgat*. Ankara: Doğuş Ltd. Şti Matbaası, 1970.
- Eskişehir Kúltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.
- Kaplánođlu, Raif, Niyazi Topçu ve Hüseyin Delil. *1455 Tarihli Kırmastı Tahrir Deřteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014.
- Kubbealtı Lugati. "Metro". Erişim 08 Temmuz 2022. <http://lugatim.com/s/metro>
- Kubbealtı Lugati. "Túlen". Erişim 09 Ağustos 2022. <http://lugatim.com/s/TÚLEN>
- Kubbealtı Lugati. "Írâe". Erişim 11 Ekim 2022. <http://lugatim.com/s/ÍRÂE>
- Mean, Erdal. "Bilecik Osmangazi Camii". *Vakıflar Dergisi* 36 (Aralık 2011), 121-136.
- Öz, Mehmet. "Kuruluşun Aşamaları: Kaynaklar ve Literatüre Eleştirel Bir Bakış," *Bilecik: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları, 2009, 47-65.
- Tan, Tanja. "Bilecik'te Eski Yapıların İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yıldız Üniversitesi, 1987.